

Pedro Martín
Pablo Paño

Un exemple d'aplicació de metodologies participatives: l'OPCIIL, a Leganés

Resum

El procés d'investigació-acció que va donar com a fruit l'OPCIIL, sorgeix en el marc de l'aposta per l'aplicació de metodologies participatives per a la investigació social, una aposta per afrontar els diferents problemes pel que fa a la convivència intercultural. L'existència a Leganés de dificultats de convivència entre els diferents grups socials, com a fenomen directament associat a la immigració, no constitueix cap novetat ni particularitat que pugui diferir de les que es donen en altres municipis de similars característiques. Tanmateix, sí que es donava un context especial que va fer que prengué característiques de singularitat.

Paraules clau

Accés a la participació, Coordinació, Diagnòstic, Interculturalitat, Metodologies participatives, Multiculturalitat, Observació, Xarxes

Un ejemplo de aplicación de metodologías participativas: l'OPCIIL, en Leganés

El proceso de investigación-acción que dio como fruto el OPCIIL, surge en el marco de la apuesta por la aplicación de metodologías participativas para la investigación social, una apuesta por afrontar los diferentes problemas respecto a la convivencia intercultural. La existencia en Leganés de dificultades de convivencia entre los diferentes grupos sociales, como fenómeno directamente asociado a la inmigración, no constituye ninguna novedad ni particularidad que pueda diferir de las que se dan en otros municipios de similares características. Sin embargo, sí se daba un contexto especial que hizo que tomara características de singularidad.

Palabras clave

Acceso a la participación, Coordinación, Diagnóstico, Interculturalidad, Metodologías participativas, Multiculturalidad, Observación, Redes

An example of applying participative methodologies: the OPCIIL in Leganés

The research-action process leading to the founding of the OPCIIL arose during an attempt to apply participative methodologies to social research and confront the problems inherent in intercultural cohabitation. Problems in Leganés arising from co-habitation of different social groups, a phenomenon directly linked to immigration, are neither new nor very different from those in other similar municipalities. However, the special context made them unique.

Key words

Access to participation, Coordination, Diagnosis, Interculturality, Participative methodologies, Multiculturality, Observation, Networks

Autors: Pedro Martín, Pablo Paño

Article: Un exemple d'aplicació de metodologies participatives: l'OPCIIL, a Leganés

Referència: Educació Social, núm. 30 pp.

Adreça professional: Pedro Martín. invpar@cps.ucm.es

Pablo Paño. pablopaya2222@yahoo.es

▲ Introducció

El procés d'investigació-acció que va donar com a fruit l'*Observatorio Participativo para la Convivencia Intercultural y la Inmigración* (OPCIIL), a Leganés, sorgeix en el marc de l'aposta per l'aplicació de metodologies participatives per a la investigació social. És a dir, una aposta per afrontar amb la reflexió dels mateixos actors que s'impliquen, els diferents problemes pel que fa a la convivència intercultural que s'estava donant, en aquest municipi de l'àrea metropolitana de Madrid, en els moments del canvi de segle.

L'existència a Leganés de dificultats de convivència entre els diferents grups socials, com a fenomen directament associat a la immigració, no constituïa aleshores (ni el representa ara) cap novetat ni particularitat que pugui diferir de les que es donen en altres municipis de similars característiques a l'Estat espanyol. Tanmateix, sí es donava un context especial que, juntament amb la manera d'abordar aquest fenomen social, va fer que prenguéss característiques de singularitat. La investigació es va realitzar en el marc d'un Conveni entre l'Ajuntament de la localitat i la Universidad Complutense de Madrid.¹

El context general i les circumstàncies particulars

El context general, pel que fa al problema objecte de la investigació, ho podríem sintetitzar en què Leganés, com a municipi del cinturó industrial madrileny, que aconsegueix el seu creixement demogràfic els anys 60 i 70 del segle XX gràcies a la immigració interior, estava vivint, des dels últims anys 90, un significatiu ascens de la immigració externa (principalment del Magreb, els països subsaharians, Amèrica Llatina i l'Europa de l'Est). A l'entorn d'aquest fenomen hi havien alguns senyals de mala acceptació dels nou vinguts, i fins i tot expressions clarament racistes per part d'alguns sectors de la població local (conflictes en les comunitats de veïns, algunes pintades, comentaris en públic, problemes en algun col·legi, etc.). Per altra banda els senyals d'integració de la població immigrant no eren significatives, observant-se molt més una tendència cap a la *guetització* en els seus grups d'iguals que cap a la barreja con la població local, tot i que puntualment també es poguessin contemplar casos singulars. Per tant no es tractava d'una situació límit, tot i que els símptomes xenòfobs, que es considerava que anaven en augment, juntament amb la progressiva arribada de població immigrant i l'absència d'un marc per a la integració real, mostraven un panorama sobre el que es feia necessària una actuació des de la institució municipal.

Però no pensem que allò anteriorment dit deixi anul·lades les iniciatives que ja s'anaven posant en pràctica des d'alguns departaments municipals. Les mostres de solidaritat van des de la dedicació del 0,7% dels pressupostos municipals a diferents projectes de cooperació internacional, fins a campanyes d'integració laboral dels leganencs immigrants o les facilitats per a

l'empadronament d'aquestes persones, quan no tots els governs municipals i fins i tot el govern central interpretaven les lleis en aquest mateix sentit. Tanmateix, faltaven propostes d'acció integral que soldessin la compartimentació dels programes i les activitats, tot i que algun intent havia existit.

Per a completar el context, dues dades més: un referit a la participació local i un altre al moment de preocupació dels immigrants per les lleis d'extranjería.

El municipi de Leganés, com a part d'aquesta corona metropolitana que es va construir socialment, políticament i fins i tot urbanísticament a cop de reivindicació veïnal, té una gloriosa història. Però també, i a l'igual que molts dels municipis de similars característiques, té un ampli teixit associatiu formal, però amb una baixa participació, en termes d'activitat real i de creativitat en les seves pràctiques. Enfront de les dimensions problemàtiques de l'arribada de nous pobladors només hi havia algunes tímides iniciatives d'algunes ONG's. Les Associacions de Veïns existien en un nombre elevat, però cap d'elles havia entrat decididament al tema de la convivència intercultural en els seus barris.

Pel que fa a les circumstàncies creades pel marc legislatiu general el moment era especialment agitat, ja que la *Ley Orgánica de Extranjería* 4/2000 de gener (sobre drets i llibertats dels estrangers residents a Espanya i la seva integració social) i la posterior reforma de desembre d'aquest mateix any (Ley 8/2000), van posar dempeus nombroses protestes davant la duresa i la injustícia d'aquestes normes. El desenvolupament de la investigació es va veure afectat per aquestes mobilitzacions, la més àmplia de les quals va ser la marxa d'immigrants que, des de diferents punts es van congregar a Madrid en una nombrosa manifestació; una de les *columnes* participants va rebre allotjament a Leganés.

Una altra de les dificultats amb les que se les va haver d'heure l'equip investigador va ser la desigualtat dels diversos actors intervinents, en termes d'accés a la participació (entre nacionals i immigrants, però també pel que fa a les diferències de gener). Les situacions de carència o no de *papers*, amenaces d'expulsió, irregularitat laboral i dificultats econòmiques, entre altres, complicaven encara més l'habitual dificultat per a assolir la implicació de la població en processos de decisió compartida sobre els problemes.



El municipi de Leganés es va construir socialment, políticament i fins i tot urbanísticament a cop de reivindicació veïnal

El projecte de construcció de l'OPCIIIL: del requeriment explícit a la demanda implícita²

No descobrirem res de nou si diem que quan hi ha una petició de realitzar una investigació, aquesta sol anar en termes confusos, que ens fan creure que el client no sap què està demanant. És cert que el client no sol saber com ha de

demanar allò que vol demanar, però el tècnic no sap tampoc què li estan sol·licitant. Per això el primer pas és el de desvetllar la demanda que hi ha amagada en la forma del requeriment inicial.

Quan la ideologia que hi ha sota els conceptes no la posem de manifest estem deixant de banda la possibilitat de controlar-la

El treball, com hem dit, parteix d'un requeriment que fa l'Ajuntament de Leganés "*per a la creació d'un observatori per a la immigració*". Des d'aquest moment les preguntes que li sorgeixen a l'equip investigador van en el sentit de desxifrar què volen dir termes com *observatori* i *immigració*; aprenem d'un mestre que quan a l'investigador se l'obliga permanentment a donar respostes s'oblida de fer preguntes, també de fer-se preguntes. Es tracta de trencar amb els preconceptes que hi ha associats a aquests termes³ que creiem conèixer per endavant, preguntant-nos sobre el "*per a què*" i "*per a qui*" de la investigació; quan la ideologia que hi ha sota els conceptes no la posem de manifest estem deixant de banda la possibilitat de controlar-la, estem oblidant que no som neutrals en la investigació i que, més aviat que tard, prenem partit. Mitjançant el quadre adjunt explicarem posicions diferents davant el problema d'estudi i els nivells de presa de decisions enfront del requeriment de l'observatori.

Quadre 1.

Perspectives davant el requeriment d'investigació de l'Observatori

Models ideològics sobre la relació intercultural	Assimilació Fractura: ciutadans de segona, sense drets	Multiculturalitat Segregació: ciutadans de fet / ciutadans sense drets	Interculturalitat Complexitat: ciutadania social i política
Models d'observatoris pertinents	Observatori de control (panòptic)	Observatori de la diversitat des d'una posició dominant	Observatori perquè observin els múltiples observadors
Pla epistemològic	Relació subjecte - objecte	Relació subjecte – múltiples objectes	Relació subjecte – subjecte
Pla metodològic	Perspectiva distributiva	Perspectiva estructural	Perspectiva dialèctica / sociopràctica
Pla tecnològic	Tècniques d'observació-dominació	Tècniques de conversa - dominació	Tècniques i pràctiques reflexives de conversa - acció
Model educatiu que construeix la proposta	Jeràrquic: coneixement donat i relació educat - educand	Arborescent: Múltiples jerarquies construeixen o donen coneixement	Reticular: Processos dialògics de construcció de coneixement

Font: Elaboració pròpia

Potser la primera imatge que ens suggereixi del terme *observatori* sigui la d'un telescopi enfocant les estrelles o la d'un microscopi indagant les micropartícules; però aquesta metàfora, portada al quadre, ens remet al model ideològic d'*assimilació* i als elements de la segona columna: una observació de/per al control⁴, on la immigració és l'equivalent a les partícules o estrelles, després és una relació observador-observat desigual, on la informació serà apropiada per qui exerceix el control i per als seus propòsits i en el que el coneixement fluirà jeràrquicament. En els plans metodològic i tècnic, els dispositius a utilitzar seran els apropiats per a aquesta funció, és a dir, concebre el fenomen com un tot i a la població composta per unitats individualitzades, per a la qual cosa és més pertinent utilitzar tècniques com l'enquesta estadística.



Tal vegada si pensem que en comptes d'*immigració* hi ha *col·lectius d'immigrants*, segregats en categories segons la seva procedència (colombians, magribins, guineans...), la possessió o no de *papers* (clandestins, indocumentats, *legals* i *il·legals*), el lloc on resideixen, etc., puguem anar desagregant l'observació, multiplicant el nombre d'objectes a observar. Però si no canviem de model ideològic, en el nivell epistemològic les relacions en el procés d'investigació seguirien essent jeràrquiques o en tot cas *arborescents*⁵. La forma d'educació que es genera, en el si d'aquest model, segueix essent instrumentalitzada per qui exerceix el seu control, reservant-se la informació i atorgant un coneixement dirigit des d'aquesta instància de poder. El model de dominació subjacent no canvia i el mètode i les tècniques d'investigació hauran de permetre la conversa *dels* investigats, però no *entre* els investigats, perquè l'apropiació de la informació se segueix realitzant des d'un sol punt de control. La tècnica d'entrevista oberta o la del grup de discussió són apropiades en aquest nivell.

Si, per últim, es concep el fet social de les migracions com un procés en el que les persones es desarren dels seus llocs d'origen, estan subjectes, en multitud d'ocasions, a *trajectes migratoris*, en el que les xarxes de suport tenen un paper fonamental en la conformació dels *projectes migratoris*, i que tot això es dona en un context social compost al seu torn per anteriors immigrants (aquesta vegada d'altres regions espanyoles)... el fenomen ha de ser contemplat com d'una enorme complexitat.

Per tant, remetent-nos a la columna de la dreta en el quadre, el plantejament és el d'un observatori en el que el mètode d'investigació sigui concorde amb el propòsit de crear un dispositiu d'observació en el que els mateixos als qui es pretén observar siguin al seu torn observadors, i que en la seva gestió sigui susceptible d'una múltiple observació, tan interna com externa

El plantejament és el d'un observatori en el que els mateixos als qui es pretén observar siguin al seu torn observadors

Però no oblidem que l'Ajuntament ens requereix fer la investigació *de manera participada*, el que s'ha d'entendre com un plantejament en el que els immigrants han de tenir una presència concorde amb el context democràtic de Leganés i de l'Estat espanyol, anant més enllà de les formes de democràcia representativa, cap a la democràcia participativa. Si ens remetem al moment en què es realitza aquesta investigació-acció participativa, podem parlar d'un moment convuls en l'adquisició de drets ciutadans per part dels immigrants⁶,

sobre tot pel context creat amb la *Ley de Extranjería* i la seva posterior reforma, gestades ambdues pel govern del Partit Popular. En aquest marc, parlar de *participació* per a la investigació és pres per l'equip de la manera més oberta possible, amb la finalitat de no retallar d'entrada cap de les possibilitats que pugui brindar el procés. El mètode pertinent ha de ser participatiu i reflexiu i les tècniques hauran de permetre les converses entre actors, amb la finalitat que es proposin les xarxes (els conjunts d'acció) que posin en funcionament l'observatori.

Breu explicació del procés de la investigació: la metodologia participativa aplicada

La conformació de l'*Observatorio* entès com “*aquest dispositiu que permetés l'observació en termes amplis sobre la convivència intercultural*” es va cimentar, metodològicament, sobre un primer moment d'aproximació i reflexió sobre el tema i la demanda per part de l'equip. Es tractava d'un inici com *obertura*, ampli, en el que els primers passos en el terreny passaven per prendre contacte amb els diferents actors socials, protagonistes del fet migratori.

Es tractava també de començar un diagnòstic participat sobre els diferents punts de vista dels actors. Partíem d'una demanda institucional que recalava on era la seva preocupació i quines expressions tenia, segons la seva opinió, el problema objecte d'estudi.

Com fem habitualment per a l'aplicació de les metodologies participatives, en el cas de Leganés dividim la metodologia en tres grans etapes: la primera de presa de contacte inicial, una segona de treball de camp i diagnòstic i la tercera de devolució i discussió de la informació amb la població per a realitzar la programació. En elles s'hi van articular eines tècniques de caràcter principalment participatiu i qualitatiu, a més de l'estudi de dades estadístiques, documents i informes provinents de fonts secundàries.

Etapa inicial

Com el seu nom indica, aquesta etapa té com objectiu apropar-se a la situació i als seus actors tant en termes teòrics com físicament i, des del primer moment amb una lògica de xarxes socials. Els seus punts més significatius van ser:

- Reunió de negociació inicial amb l'ajuntament. En ella van expressar les seves preocupacions i opinions sobre el tema, es van fixar les característiques que en termes generals tindria la investigació que portaria l'equip, es van marcar els temps d'execució, etc.

- Obtenció de la informació que aportaven les fonts secundàries, de les que van obtenir algunes de les dades més objectivables (les característiques sociodemogràfiques de la població estrangera en el municipi, els diferents llocs de procedència, la seva situació laboral, l'escolarització dels seus nens, etc.) i que van permetre construir un marc general dels aspectes relacionats amb la situació en anàlisi.
- Entrevistes a alguns experts temàtics sobre el tema de la convivència intercultural, que van servir com a marc teòric general del fenomen migratori i les característiques que a escala nacional anava agafant el tema.
- Contacte amb els primers actors claus, per a fer una difusió inicial de la investigació i que el major nombre de població possible de Leganés estigués assabentat de la realització d'aquest treball.
- Això d'abans ens portava a un primer apropament al teixit associatiu que directament o indirectament tenia relació amb el tema genèric en anàlisi.
- Realització d'un primer taller. El seu objectiu era captar les primeres opinions que ens ajudessin a elaborar un primer *mapa* dels diferents aspectes implicats en la problemàtica analitzada. També es pretenia començar a conèixer els sistemes de relacions, les xarxes socials dels actors del municipi vinculats al tema: el primer sociograma.
- En totes aquestes activitats s'intentava que algunes persones del municipi, amb les més variades característiques, es comprometessin a col·laborar en un grup de suport a la investigació (GIAP o *Grupo de Investigación Acción Participación*), format per ciutadans especialment motivats per a treballar en la consecució de les metes plantejades per la investigació.



Per tant, juntament amb la recerca de dades secundàries de caràcter quantitatiu, és una etapa en la que es van articular tècniques qualitatives (entrevistes a experts i a associacions) amb altres ja de caràcter participatiu (contactes informals, visites a associacions, primer taller, intent de conformació del GIAP...). Com a resultat es va elaborar un avantprojecte on amb el material observat i recollit en aquesta primera etapa quedaven fixades les tendències generals que s'observaven i en el que, a partir d'aquestes primeres converses, es van definir l'objecte d'estudi i els objectius de la investigació.

Etapa de diagnòstic

L'objectiu d'aquesta etapa és, mitjançant una intensificació del treball de camp, realitzar amb les persones-actors implicades el diagnòstic que ja a l'etapa anterior estàvem obrint. En la mesura que estem parlant d'una metodologia d'investigació-acció aplicada clarament aquest diagnòstic passa per una intensificació del treball directe amb la gent. Les seves actuacions més rellevants van ser:

- Aplicació, sobre la base d'una mostra estructural, de les tècniques més apropiades per al tema d'estudi. Sobretot es van utilitzar l'entrevista oberta i semiestructurada, tant individuals com grupals, a associacions i institucions, l'observació participant i la realització de trobades grupals en forma de tallers. Tot i que en un primer moment la mostra contemplava la realització de grups de discussió, finalment es va descartar aquesta tècnica per les dificultats de convocatòria i els problemes de maneig d'un idioma comú dels convocats.
- Realització de sondeigs d'opinió en dos barris de Leganés i en dos moments del procés, a població local i immigrant no associada, per a captar opinions genèriques sobre el tema en el municipi. Aquests sondeigs, sense la validesa de les enquestes estadístiques, van pretendre obtenir punts de vista que fessin complexa l'anàlisi de la informació primària i permetessin també la convocatòria per a altres tècniques.
- Continuació del treball amb el grup de suport, el GIAP. Aquest grup, relativament petit, tanmateix es va mantenir constant i actiu fins a l'elaboració de la proposta final d'intervenció.

Com dèiem, constituïa una etapa d'aprofundiment en el fet de captar els discursos dels actors de manera que ens permetés un diagnòstic elaborat col·lectivament (amb la suma de tot el ventall d'opinions sobre els temes i subtemes que van aparèixer). Per tant, va constituir bàsicament una etapa de treball qualitatiu (en part també quantitatiu, obtenint la major informació que permetia la utilització dels sondeigs. El resultat era la constatació d'un diagnòstic (o autodiagnòstic, en la mesura que anava sent elaborat amb actors implicats), a partir del qual es va elaborar, en la següent etapa, la forma concreta i participada de constitució de l'OPCIIIL.

Etapa de devolució de la informació, priorització de propostes i programació d'accions

Les tècniques que s'utilitzen busquen la comunicació comunitària i d'elaboració conjunta entre persones afectades i motivades per una millora de la situació tractada

Aquesta tercera etapa es caracteritza per tenir ja, no tan sols aquest sentit participatiu que en aquesta fase assoleix més valor amb la presa de decisions, sinó que també el caràcter directament tècnic per a la seva execució. És a dir, en la mesura en què es produeix la reflexió col·lectiva i la vinculació dels participants en la recerca d'una intervenció comuna, les tècniques que s'utilitzen busquen la comunicació comunitària i d'elaboració conjunta entre persones afectades i motivades per una millora de la situació tractada. Per a això es van articular els següents passos:

- Taller de devolució del diagnòstic, on es va convocar novament als actors amb els qui s'havia tingut contacte i se'ls assabentà dels aspectes més rellevants del diagnòstic obtingut. Es pretenia obrir un debat per a l'aprofundiment en els aspectes clau de la situació, amb la finalitat de fer paleses les propostes d'acció.

- Taller de prioritització en el que, mitjançant tècniques de participació col·lectiva (fluxograma, tècniques projectives...) es va buscar de trobar la relació entre les causes i els efectes, i es va focalitzar sobre quina podria ser una aposta conjunta entre ciutadania (associada i no associada) i institucions, per a intervenir sobre el problema en estudi.
- Debat i treball amb les persones del grup GIAP per a l'elaboració de la proposta de l'observatori.
- Elaboració d'un informe operatiu dels continguts obtinguts de la investigació, que assenyalava l'OPCIIL com a proposta articulada d'intervenció.



El grau d'intervenció dels actors és evidentment variable segons els moments, tasques, espais, contextos i conjuntures en què se situï la investigació-intervenció. Cal assenyalat que en el cas d'aquest procés va coexistir en el temps amb l'agitació i les mobilitzacions que es van enfrontar amb les lleis d'Estrangeria. La programació del Pla d'Acció Integral per a l'OPCIIL es va realitzar sobre la base dels últims tallers de devolució i prioritització amb la gent, donant-li l'equip d'investigació la forma tècnica final. Juntament amb la proposta d'organització de l'observatori es van aportar tota una bateria d'indicadors de tipus quantitatiu, qualitatiu i participatiu per al seguiment de les seves activitats.

Del diagnòstic a la concreció de l'*Observatorio*: discursos, xarxes i proposta

Tot i que tal com s'assenyala en el punt anterior, la conformació del coneixement sobre una situació com la de Leganés recorre al processament de dades externes (dades secundàries quantitatives, informació teòrica sobre el tema, etc.), tanmateix el que permet l'elaboració d'un diagnòstic amb les motivacions, les actituds, identifications, etc. de la societat afectada pel tema d'estudi, se centra en la captació dels diferents discursos socials. És a dir, allò assenyalat pels actors, com expressió de les seves opinions i posicions davant del tema, conformen una informació central a partir de la qual es tractaran de construir propostes conjuntes que agrupin al més ampli conjunt d'acció possible, que s'impliqui en una iniciativa comuna davant del problema. Per tant, el diagnòstic de la investigació requereix conèixer el ventall d'opinions i posicions sobre l'objecte d'estudi, però també una altra informació de tipus relacional: és a dir, les relacions existents entre els actors implicats, que ens faria adonar de la viabilitat de construir i tirar endavant propostes conjuntes entre associacions, institucions i ciutadans més o menys organitzats.

Temes i posicions

El context de debat candent i permanent sobre el fenomen migratori, manifestava i contrastava a diari, sovint sobre les mateixes mobilitzacions, els diferents discursos i posicions existents davant d'un tema. L'anàlisi de contingut del diagnòstic se centrà en cinc blocs temàtics: la immigració, les causes d'aquesta, la situació de la integració, l'accés a drets dels immigrants i les accions i/o polítiques que s'haurien de donar per a l'accés a drets. Per altra banda, davant de cada un d'aquests blocs temàtics es diferenciaven les posicions o postures dels diferents actors o grups socials. Això reflecteix la idea que davant d'un tema sempre trobem diferents opinions socials i que, per tant, la recerca d'acords per a intervenir sobre ells passa per tenir en compte aquesta diversitat, així com que serà variable segons els actors i temes que estem analitzant. Per exemple, el diagnòstic revela, pel que fa al primer bloc temàtic, el de la immigració, els següents posicionaments: immigració com a *invasió*, com a *amenança*, com a *problema social*, de *normalitat*, la immigració com a *necessària*, i d'*enriquiment cultural*. Aquestes diferències es van buscar per a cada un dels temes, amb la finalitat de conèixer com es comprenia globalment el problema pels actors.

Aquesta desagregació de la informació ens fa adonar amb molta més gran mesura de la complexitat (diferents discursos i posicionaments sobre els temes) i, per tant, facilita l'encert en la creació de les propostes que permetin enfrontar la problemàtica.

Relacions i xarxes

No obstant això, ens queda per tractar un altre focus fonamental explicatiu de les dinàmiques socials com són les relacions entre aquests actors i que també apareix reflectida en els discursos. En buscar les posicions clarament estem tenint en compte els elements ideològics que presideixen els discursos i les accions de les persones. Aconseguir una intervenció activa de sectors implicats de la societat afectada passa necessàriament per tenir en compte l'estat d'aquestes relacions, així com per un treball de *regeneració i ampliació* de les xarxes existents de cara a la construcció i creació col·lectiva d'una actuació concreta.

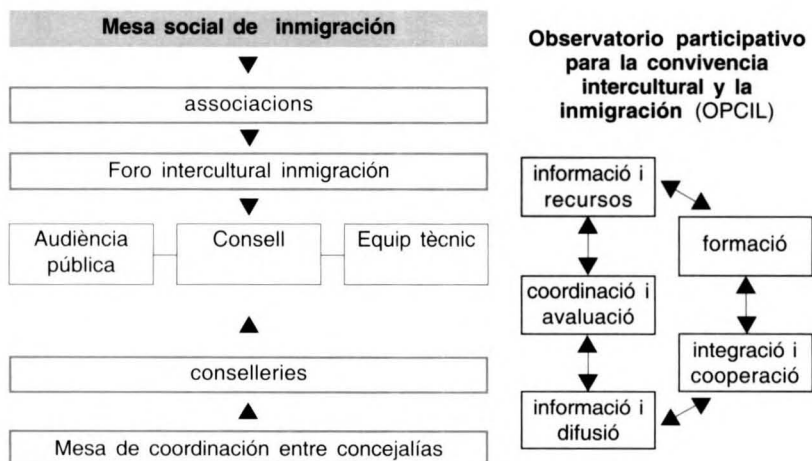
En el cas del procés que ens ocupa, van existir una sèrie d'associacions d'immigrants que, juntament amb altres associacions locals i institucions, especialment l'ajuntament, van veure oportuna la idea d'un *Observatorio* de convivència intercultural, en el que ells mateixos tinguessin un protagonisme directe en l'orientació que prenguéss.

Propostes

En la investigació van aparèixer dues vessants cap a les quals enfocar les accions, en funció de als qui van ser adreçades més directament: bé cap als immigrants o bé cap a tota la població de la ciutat. Dins de la primera, apareixien quatre àmbits: els aspectes legals, els laborals, l'habitatge i els educatius, formatius i culturals. Pel que fa al que afectava tots els leganenes, es posava l'accent en aspectes relacionats amb la convivència intercultural i tot allò que fes referència a l'accés a drets per part dels immigrants. Aquests van ser els continguts dels programes de les àrees de l'*Observatorio*.



Quadre 2. Organigrama de coordinació de l'OPCIIIL



Font: DD.AA. 2001:149

La proposta global de l'OPCIIIL es va construir sobre la base dels principis bàsics que mostrava l'anàlisi: democràtica, participativa, intercultural i de connexió entre allò social i allò institucional. També es proposava que l'*Observatorio* integrés i recolzés totes les accions que prèviament s'havien anat desenvolupant en el municipi, tant el *Foro Intercultural de la Inmigración* com els programes i projectes que es portaven a terme des de les diferents Conselleries de l'Ajuntament i les ONG i associacions de qualsevol tipus. Per aquest motiu es van proposar les següents cinc àrees:

- d'informació i recursos
- d'investigació i difusió
- d'integració sociocomunitària i cooperació
- de formació
- i de coordinació i avaluació.

Tot i que cadascuna d'aquestes àrees portava el seu programa d'acció immediat per a la posada en marxa, tanmateix, allò que es refereix a la forma d'organització proposada per a aquests àmbits era quelcom que només amb la seva posada en marxa i funcionament es podria comprovar i ajustar.

Tot això sintetitzava un procés participatiu d'investigació que des d'aquest moment quedava en mans dels actors per a la seva posada en marxa i desenvolupament, per tal que es comprovés la seva validesa afrontant els reptes per als quals havia estat creat.

Conclusions

En el quadre 1 hem deixat sense comentar l'última de les files per a aquest moment. La construcció de coneixement en els processos participatius és un element que considerem imprescindible, sense el qual parlar de participació seria referir-nos, en el millor dels casos, a les manifestacions més superficials d'aquesta. Per això, precisament, la reflexió de com cada un dels possibles enfocaments de la investigació possibilitarà que s'arribi a la construcció participada de coneixement pot ser el corol·lari d'aquesta descripció i reflexió sobre què es va fer, per a què i per a qui es va fer l'Observatorio.

Tornem unes pàgines enrere i contemplem l'última de les files del quadre, la que es refereix al model educatiu que construeix cada una de les possibles propostes. En el primer dels casos, davant d'un model que se sol qualificar d'*assimilacionista*, en el que els vinguts d'altres terres només els queda adaptar-se a les regles imperants en el lloc d'acollida *assimilant* les normes i costums sense dificultats, les possibilitats de participació estan tancades i la construcció de la seva ciutadania anul·lada. Podran obtenir, en uns pocs casos, fins i tot la nacionalitat, però la ciutadania plena, la que permet construir i ser construït pel sistema de convivència que elabora un poble, queda clarament descartada. L'elaboració col·lectiva de coneixement és impossible, perquè la relació jeràrquica vertical entre qui marca les normes (*ensenya*) i qui les obeeix (*aprèn*) impossibiliten aquest aprenentatge vivencial i vital.

En el segon dels models, multicultural (*segregacionista*), en el que es reconeix l'existència d'altres cultures, tampoc no es propicia la formació de xarxes autònomes d'aprenentatge, sinó d'una sola xarxa, amb dependència d'un sol punt, el qual domina la situació pel poder de mediació que exerceix. La participació sempre es troba mediata en aquest model i sempre es troba amb la *interpretació* que altres fan d'allò que cal o no cal conèixer, el comportament que s'ha o no d'adoptar, les formes que ha d'adoptar la cultura pròpia o la del lloc d'arribada, etc. La relació multicultural sol ser intraètnica, basada en l'exaltació de la diferència⁷, ambdues relacions construeixen els guetos i no solen possibilitar la construcció d'una comunitat enriquida per la convivència.

En el tercer cas, quan allò que es proposa és la creació d'un dispositiu d'observació en el que tots puguin observar i ser observats (pensem el que això suposa per al mateix Ajuntament, però també per a les ONG que treballen en cooperació, o per a les associacions clàssiques dels leganencs, com les de veïns), l'espai d'observació es converteix alhora en reflexiu: uns miren els altres i es miren a si mateixos. Aquest és l'àmbit de la més àmplia observació. Tot i que això no vol dir que al final el resultat sigui aquest, tanmateix no es limita d'entrada la possibilitat que ho sigui... i que decideixin els participants fins on volen arribar.

Aquesta última proposta investigadora proposa un bucle democràtic, en el qual els ciutadans creïn el sistema (de democràcia participativa) que els confereixi la condició de ciutadans. Dit d'una altra manera, els ciutadans són ciutadans en el fet de construir *la ciutat* (la polis), per tant de participar.

Però també es proposa un bucle educatiu: el que, en el pensament freirià, es presenta quan *"l'educador ja no és només el que educa, sinó aquell que, en tant que educa és educat a través del diàleg amb l'educand, el qual, en ser educat, també educa. Així, els dos es transformen en subjectes del procés en què creixen junts i en el qual els 'arguments d'autoritat' ja no regeixen"* (Freire 2000:90).



Aquesta última proposta investigadora proposa un bucle democràtic, en el qual els ciutadans creïn el sistema que els confereixi la condició de ciutadans

Pedro Martín Gutiérrez
Pablo Paño Yáñez

Bibliografia

- Abdallah-Pretceille, Martine** (2001), *La educación intercultural*. Ed. Idea Books, Colección Idea-Universidataria Educación. Barcelona.
- Bourdieu, Pierre ; Chamboredon, Jean-Claude ; Passeron, Jean Claude** (1989),: *El oficio de sociólogo*. Madrid, Siglo XXI Editores
- Cachón, Lorenzo** (2002), "La formación de la 'España inmigrante': mercado y ciudadanía", *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, n. 97 (pp. 95-126)
- Foucault, Michel** (1989), "El ojo del poder", a Bentham, *El Panóptico*. Madrid, Ed. La Piqueta (pp. 9-28)
- Freire, Paulo** (2000), *Pedagogía del oprimido*. Madrid, Siglo XXI Editores (15a edició)
- Ibáñez, Jesús** (1986), "Perspectivas de la investigación social: la construcción de la perspectiva estructural", a García Ferrando, Ibáñez y Alvira (comp.) *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación*. Madrid, Alianza Universidad (pp. 31-65)
- Vilar, J.; Planella, J.; Galceán, M. del Mar** (2003), "La acción pedagógica en la educación social: invariantes, fronteras y dilemas", *Revista de Educación Social*, n. 25 (pp. 10-29)
- VV. AA.** (2001), Informe de la investigación: *Observatorio participativo para la convivencia intercultural y la inmigración en Leganés*. Master en "Investigación, Gestión y Desarrollo Local" – UCM
- Zapata Barrero, Ricard**, "Dilemas de los Estados democrático-liberales para acomodar políticamente a la inmigración", *Revista Ántropos*, n. 191 «Ciudadanía e interculturalidad» Barcelona, 2001.

-
- 1 L'equip d'investigació el van formar Olga Verónica Martín, Héctor Monarca, Gema Pescador, Clara Rubio, Marina Rubio i Juan Carlos Yuste. Pablo Paño va ser el coordinador de l'equip i Pedro Martín el director metodològic. La investigació es va realitzar al si del Màster en "Investigación, gestión y desarrollo local", Títol Propi de la Universidad Complutense de Madrid, que dirigeix Tomás R. Villasante.
 - 2 La diferenciació entre *requeriment explícit* i *demanda implícita* la prenem de Jesús Ibáñez (1986:32-36)
 - 3 Es tractaria de *conquistar* el fet social, "*contra la il·lusió del saber immediat*", en el sentit que ho fan BOURDIEU, CHAMBOREDON i PASSERON (1989:27-50) en la seva obra *El oficio de sociólogo*.
 - 4 És el model del *panòptic* descrit per Jeremías Bentham i *disseccionat* per Michel FOUCAULT (1989) com a element de control.
 - 5 En el sentit de la crítica que fan VILAR, PLANELLA i GALCERAN (2003:19) en parlar del "treball en arbre", en comptes del "treball en xarxa": "... els diferents recursos educatius s'estructuren en un complex entramat on cada una de les branques té en el seu extrem un servei. El problema principal és que cada un d'aquests serveis estan comunicats entre ells...".
 - 6 Veg. CACHÓN (1997:102-108), sobre les tres etapes del cicle migratori i com en la tercera apareixen l'organització i les reivindicacions per a obtenir drets ciutadans i entre ells el de les formes de participació dels qui no tenen la nacionalitat; és la formació de "*l'Espanya immigrant*" tal com la qualifica l'autor.
 - 7 Treballat per al tema de l'educació per ABDALLAH-PRETCEILLE, Martine : *La educación intercultural*.
-